

แนวคิดและบทบาททางการศึกษา
ของหม่อมเจ้าทพศรีเกษม เกษมศรี

นางสาว วรรณ วุฒะกุล

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2533

ISBN 974-577-881-8

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

016733

i 10307099

THE EDUCATIONAL THOUGHT AND EDUCATIONAL ROLE OF
HIS SERENE HIGHNESS PRINCE BUNSRI KASHEM KASHEMSRI

Miss Wanna Vuddhakul

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1990

หัวข้อวิทยานิพนธ์ แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี
โดย นางสาว วรรณภา วุฒทะกุล
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา ศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค
รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ สรรใจ แสงวิเชียร

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรภักย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร)

.....
(ศาสตราจารย์ ปิยนาด บุนนาค)

.....
(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ สรรใจ แสงวิเชียร)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา)

วรรณภา วุฒฑะกุล : แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี
(THE EDUCATIONAL THOUGHT AND EDUCATIONAL ROLE OF HIS SERENE HIGHNESS
PRINCE BUNSRI KASHEM KASHEMSRI) อ.ที่ปรึกษา : ศ.ปิยนาด บุนนาค,
รศ.นายแพทย์ สรรใจ แสงวิเชียร, 241 หน้า. ISBN 974-577-881-8

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ซึ่งส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของไทยให้พัฒนาได้มาตรฐานตามแบบตะวันตกและก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ โดยแบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น 2 ระดับคือ ระดับการศึกษาของรัฐ และระดับการศึกษาเอกชน

ระดับการศึกษาของรัฐนั้น ผลจากแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม ทำให้การศึกษาในระดับอุดมศึกษาของรัฐได้มาตรฐานตามแบบสากล โดยเฉพาะด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วยังทรงเป็นผู้ริเริ่มการสหศึกษาในระดับอุดมศึกษาของไทยเป็นท่านแรก ส่วนระดับการศึกษาเอกชนนั้น ทรงตั้งโรงเรียน เขมะสิริอนุสสรณ์ ซึ่งเป็นโรงเรียน เอกชนสตรีที่จัดตั้งโดยเจ้านาย เพื่อให้การศึกษาแก่ชนทุกชั้น ผลจากแนวคิดและบทบาทในการจัดการศึกษาทำให้โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนสามัญสตรีที่มีระบบการเรียนในห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบเป็นแห่งแรก นอกจากนั้นแล้วยังเป็นโรงเรียนที่นำระบบการเรียนการสอน โดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ก่อนที่กระทรวงศึกษาธิการจะจัดการศึกษาด้วยวิธีการเช่นนี้ รวมทั้งโรงเรียน เขมะสิริอนุสสรณ์ เป็นโรงเรียนสามัญสตรีที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ไทยมาจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา ประวัติศาสตร์
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2532

ลายมือชื่อนิติศ วรวิมล วุฒฑะกุล
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา [ลายมือ]

WANNA VUDDHAKUL : THE EDUCATIONAL THOUGHT AND EDUCATIONAL ROLE OF HIS SERENE HIGHNESS PRINCE BUNSRI KASHEM KASHEMSRI. THESIS ADVISOR : PROF. PIYANAT BUNNAG, ASSO.PROF. SUNJAI SAENGVICHIEEN, 241 PP. ISBN 974-577-881-8

This dissertation is a research study of the educational thought and educational role of His serene highness Prince Bunsrikashem Kashemsri, which affected Thai educational progress, thereby raising Thai education to western standards. The thesis will cover the two sectors of education with which he was involved; public and private education.

The advanced educational concepts and roles of His serene highness Prince Bunsrikashem resulted in the standardizing of public college education of Thailand, especially in the area of practical medicine. Apart from this he was the founder of co-education at the college level. As for the private education, he founded Khema Siri Memorial Girls' School, the private girl school to be established by the royal family to serve all classes of people. Here he made a great many innovations including the introduction of science laboratories to secondary education in Thailand as well as the application of audiovisual and other teaching aids to the classroom. Moreover, during his time Khema Siri Memorial Girls' School had an important role in promoting and preserving Thai culture.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา ประวัติศาสตร์
สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2532

ลายมือชื่อนิติศ วรวิภา จุฬาลงกรณ์

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา [ลายมือ]

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม [ลายมือ]

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นผลสำเร็จทางการศึกษาที่ลูกขอมอบให้แก่พ่อและแม่ อันเป็นที่รัก
ของลูก ถ้าพ่อและแม่ ยังมีชีวิตอยู่คงดีใจ และมีความสุขในความสำเร็จของลูกสมดังที่รอคอย
ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ปิยนาด บุณนาค และรองศาสตราจารย์ นายแพทย์
สรโรจ แสงวิเชียร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้เป็น "ครู" อย่างแท้จริงของศิษย์ ทำให้
วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จได้ด้วยความรู้เอาใจใส่ อุทิศเวลาให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะของ
อาจารย์ ตลอดจนช่วยตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ อย่างดียิ่ง พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือแก่ศิษย์
ทุกครั้งไม่เคยมีคำว่า "ไม่มีเวลา" สำหรับศิษย์เลยแม้ครั้งเดียว

นอกจากนี้แล้ว อาจารย์ทุกท่านในภาควิชาประวัติศาสตร์ ได้ให้ความเมตตา ให้ข้อคิด
และคำปรึกษาแก่ผู้เขียนด้วยดีเสมอมา โดยเฉพาะศาสตราจารย์ วิลาสวงค์ พงศบุตร และ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา ประธานกรรมการ และกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
ในครั้งนี้

ความกรุณาที่ผู้เขียนได้รับจากท่านเหล่านี้ คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ อวย เกตุสิงห์
หม่อมเจ้าหญิงเกษมเสาวภา เกษมศรี หม่อมราชวงศ์จิตรเกษม อินทรครรชิต หม่อมราชวงศ์
ทมนันตี จักขุรักษ์ หม่อมราชวงศ์ทูนสุข เกษมศรี หม่อมราชวงศ์ทอร์ศรี คงจำเนียร อาจารย์มนตรี
ตราโมท คุณครูภา รงควนิช คุณกฤษณี เลิศคุณากรณ์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ ผู้เขียน
ขอกราบขอบพระทัย และขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอบคุณ พี่-น้อง นิลิตปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน
เสมอมา และเพื่อนรักทุกคนของผู้เขียน โดยเฉพาะ คุณโชติรส เพิ่มพิกุล ซึ่งคอยช่วยเหลือเมื่อ
ผู้เขียนประสบปัญหา

ผู้เขียนได้รับกำลังใจ ความเมตตา กรุณา ความห่วงใยและความเอื้ออาทร จาก
อาจารย์ วันทนีย์ คำรงค์ชัย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิไล แยมงามเหลือ อาจารย์ เอมจันทร์
สุวิทวงศ์ รองศาสตราจารย์ จุฑารัตน์ แพล และอีกหลายท่าน ผู้เขียนซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่ง
และพระคุณของท่านเหล่านี้จะประทับอยู่ในความทรงจำของผู้เขียนตลอดไป รวมทั้ง ญาติ พี่น้อง
เพื่อน ๆ ลูกศิษย์ ที่สนับสนุนให้กำลังใจผู้เขียนด้วยวิธีการต่าง ๆ เสมอมา

สุดท้ายนี้ ความสำเร็จในวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ผู้เขียนขอกราบบูชาด้วยความเคารพ แต่
อาจารย์ กัลยาณี จักขุรักษ์ ผู้เป็นทั้งพ่อและแม่ คนปัจจุบันของผู้เขียน ผู้ "ให้" ทุกสิ่งทุกอย่าง
เท่าที่บุพการีทั้งหลายพึงมีต่อบุตร

วรรณภา วุฒทะกุล

เมษายน 2533

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญภาพประกอบ	ญ
บทที่	
1. บทนำ	2
ที่มาและความสำคัญของปัญหา	2
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	3
สมมติฐานของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
วิธีดำเนินการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรี เกษม เกษมศรี ภูมิหลัง	5
การอบรม เลี้ยงดู	6
การศึกษา	7
สภาพครอบครัว	10
พระประวัติการทำงาน	16
กระทรวง เกษตรราชการ	16
3. แนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรี เกษม เกษมศรี	23
1. ระดับอุดมศึกษาของรัฐ	23
ระยะที่หนึ่ง เมื่อทรงรับราชการในโรงเรียนราชแพทยาลัย	23
ระยะที่สอง เมื่อทรงรับราชการในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	31
1. การจัดการศึกษาในหน้าที่คณบดีคณะอักษรศาสตร์และ วิทยาศาสตร์	32

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

2.	การจัดการศึกษาสตรีในระดับอุดมศึกษา.....	48
3.	การจัดการศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรครุมัธยมอักษร- ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (ป.ม.)	61
2.	ระดับโรงเรียนเอกชนสตรี	65
	ระยะที่หนึ่ง ระหว่าง พ.ศ.2475-2482	68
1.	การดำเนินงานเพื่อพัฒนาโรงเรียน	68
2.	การจัดหลักสูตร	71
3.	การจัดการสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษา	75
	ระยะที่สอง ระหว่าง พ.ศ.2483-2506	77
1.	การใช้วิทยาการสมัยใหม่ และสื่อประกอบการศึกษา ..	79
2.	การจัดหลักสูตรพิเศษ	85
3.	การใช้หลักจิตวิทยาในการบริหาร	86
4.	การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม	94
5.	การส่งเสริมด้านสุขวิทยาและโภชนาการ	112
4.	ผลจากแนวคิดและบทบาททางการศึกษาของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ..	116
	ระดับการศึกษาของรัฐ	116
1.	ด้านการแพทย์ สาธารณสุข และวิทยาศาสตร์	116
2.	ด้านการศึกษาศรีในระดับอุดมศึกษา	127
3.	ด้านการศึกษาศรีหลักสูตรประกาศนียบัตรครุมัธยมอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (ป.ม.)	136
	ระดับการศึกษาเอกชน	141
1.	ด้านการจัดหลักสูตรที่ก้าวหน้าและการใช้วิทยาการสมัยใหม่ สื่อต่าง ๆ ประกอบการเรียน การสอน	142
2.	ด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม	149
3.	ด้านการส่งเสริมสุขวิทยาและโภชนาการ	151
5.	สรุป	152

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม	163
ภาคผนวก	175
1. พระโอรสและพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นทิวาทรงศักดิ ..	176
2. จดหมายและหนังสือของหม่อมเจ้าพูนศรี เกษมทรงมีถึงพระประยูรญาติ	178
3. ความเป็นมาของการแพทย์และการสาธารณสุขแผนปัจจุบันของไทย	180
4. หลักสูตรคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จัดโดยหม่อมเจ้าพูนศรี เกษม เกษมศรี	182
5. กรรมการคณะแพทยศาสตร์และกรรมการเจ้าหน้าที่	192
6. ข้อเสนอมูลนิธิโรคคิเฟลเลอร์ในการปรับปรุงการศึกษาแพทย์ในไทย 11 ข้อ .	193
7. คำสั่ง เรื่องตั้งกรรมการจัดการสอนในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ...	195
8. ความเป็นมาของการศึกษาแพทย์สำหรับสตรี	196
9. รายนามนักเรียนคณะอักษรศาสตร์ พ.ศ. 2470 ชั้นเตรียมแพทย์ปีที่ 1	198
10. รายนามผู้สอบไล่ได้ประโยคครูประถมสามัญ (ป.ป.) โรงเรียนฝึกหัดครู ประถมสตรี เขมะสิริอนุสสรณ์	199
11. บทสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย แปลเป็นไทย โดย หม่อมเจ้าพูนศรี เกษม เกษมศรี และบทบูชาครู วันไหว้ครู	202
12. การแสดงตำนานพิธีจองเปรียงและลอยกระทง ของโรงเรียน เขมะสิริอนุสสรณ์ พ.ศ. 2499	205
13. อักษรวิบัติของ หม่อมเจ้าพูนศรี เกษม เกษมศรี	211
14. ถั่วเหลืองมีคุณค่าในทางอาหารอย่างไร และวิธีปรุงอาหารถั่วเหลือง โดย หม่อมเจ้าพูนศรี เกษม เกษมศรี	216
15. รายนามผู้ได้รับทุนไปศึกษาค้างประเทศ	230
ประวัติผู้เขียน	241

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
1. มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ท.จ. B.Sc. A.R.C.S....	1
2. มหาอำมาตย์ตรี หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ทรงฉายพระรูปร่วมกับ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ และพระประยูรญาติ พ.ศ.2453	11
3. หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม-หม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร เกษมศรี	14
4. ภาพฉาย คราวที่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์ อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม และหม่อมเจ้าหญิงศุขศรีสมร ประพาสประเทศอียิปต์ ..	66
5. หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม ทรงหยอกล้อกับนักเรียนโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ ...	89
6. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงปฏิสันฐานกับหม่อมเจ้าพูนศรี เกษม ในคราวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรละครพระราชนิพนธ์ เรื่อง "เงาะป่า" ที่โรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ.2504	100
7. การฝึกหัดมารยาทในการนั่งโต๊ะรับประทานอาหาร และการฝึกหัดมารยาทใน การส่งสิ่งของให้ผู้อื่น	107
8. นักเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์ และนักเรียนฝึกหัดครู ป.ป. โรงเรียนเขมะสิริ อนุสสรณ์ไปทัศนศึกษา	148

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

ก. จ. ช.	หมายถึง	กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ร.5, ร.6, ร.7 และ ร.8	หมายถึง	เอกสารรัชกาลที่ 5, 6, 7 และ 8
กส.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงเกษตรธิการ
มท.	หมายถึง	เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง มหาดไทย
ศ. และ ศธ.	หมายถึง	เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ
จ.	หมายถึง	เอกสารหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระนามและชื่อที่ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์

กรมขุนสงขลานครินทร์

- พ.ศ. 2434 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมขุนสงขลานครินทร์
- พ.ศ. 2446 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมขุนสงขลานครินทร์
- พ.ศ. 2472 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงสงขลานครินทร์
- พ.ศ. 2513 สมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

กรมขุนไชยนาทเรนทร

- พ.ศ. 2428 พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์
- พ.ศ. 2457 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชยนาทเรนทร
- พ.ศ. 2465 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนไชยนาทเรนทร
- พ.ศ. 2493 พระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระไชยนาทเรนทร
- พ.ศ. 2494 สมเด็จพระกระยาจกเรนทร

หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี

- พ.ศ. 2457 รองอำมาตย์เอก
- พ.ศ. 2458 อำมาตย์ตรี
- พ.ศ. 2464 อำมาตย์โท
- พ.ศ. 2466 อำมาตย์เอก
- พ.ศ. 2467 มหาอำมาตย์ตรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2459-2523 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พ.ศ. 2523-ปัจจุบัน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาอำมาตย์ตรี หม่อมพุนศรีเกษม เกษมศรี

B.Sc., A.R.C.S.